

Základní principy civilního procesu, právo na spravedlivý proces

Přednáška dne 14. 9. 2011

Petr Lavický

Přehled výkladu

- Základní principy civilního procesu
- Právo na spravedlivý proces

1) Základní (odvětvové) principy civilního procesu

Přehled zásad

- Zásada kontradiktornosti
- Zásada projednací x zásada vyšetřovací
- Zásada dispoziční x zásada oficiality
- Zásada volného hodnocení důkazů x legální teorie důkazní
- Zásada materiální pravdy x zásada formální pravdy
- Zásada arbitrárního pořádku x zásada koncentrace řízení
- Zásada ústnosti x zásada písemnosti
- Zásada přímosti

Zásada kontradiktornosti

- Dvojí význam:
 - vystihuje postavení stran ve sporném řízení coby **vzájemných odpůrců**
 - systém dvou stran v kontradiktorním postavení
 - jejich protichůdných zájmů se využívá při zjišťování skutkového stavu (subjektivní odchylka jednoho bude korigována tvrzením druhého) – odvětvová zásada
 - Právo účastníků (nejen sporného, ale i nesporného řízení) **vyjádřit se** ke všem skutečnostem, důkazům, návrhům a právním argumentům – součást práva na spravedlivý proces

Zásada dispoziční

- **Řízení je v rukou účastníků**, nikoliv soudu
- Účastníci mohou tzv. **dispozičními úkony** nakládat (disponovat):
 - řízením
 - předmětem řízení
- Dispoziční úkony, jimiž se **nakládá řízením**
 - žaloba, zpětvzetí žaloby, odvolání, dovolání, žaloba pro zmatečnost a žaloba na obnovu řízení
- Dispozice **předmětem řízení**
 - vzájemná žaloba, změna žaloby, soudní smír
- Dispoziční zásada se typicky uplatňuje **ve sporném řízení**

Zásada oficiality

- Řízení je v rukou soudu
- **Soud** je oprávněn
 - **zahájit řízení** z vlastního podnětu a
 - stanovit **předmět** tohoto řízení
- Možnost účastníků činit dispoziční úkony je výrazně omezena
- Typicky se uplatňuje v řízení **nesporném**

Zásada projednací

- **Aktivita při zjišťování skutkového stavu je na sporných stranách;** tato aktivita se týká
 - tvrzení rozhodných skutečností (povinnost tvrzení)
 - důkazních návrhů (povinnost důkazní)
- Procesní **odpovědnost**
 - břemeno tvrzení
 - břemeno důkazní
- Uplatňuje se typicky ve **sporném řízení**

Zásada vyšetřovací

- **Odpovědnost** za zjištění skutkového stavu nese **soud**
- Neuplatňují se břemeno tvrzení ani břemeno důkazní
- Používá se ve věcech vyjmenovaných v § 120 odst. 2 OSŘ (především nesporná řízení)

Zásada volného hodnocení důkazů

- Zákon neukládá soudci, jakou důkazní sílu (věrohodnost) má jednotlivým důkazním prostředkům přiznat
- Rozhodující je **vnitřní přesvědčení soudce**
- Uplatňuje se v současném civilním procesu
- § 132 OSŘ

Zásada legální teorie důkazní

- Důkazní síla důkazních prostředků je závazně stanovena
- Typická pro feudální proces

Zásada materiální x formální pravdy

- Nejednotné chápání materiální pravdy
 - zjišťování skutkového stavu volným hodnocením důkazů
 - povinnost soudu zjistit **skutečný** skutkový stav; to vylučuje
 - rozsudek pro zmeškání
 - vázanost soudu shodnými přednesy stran
- Ve skutečnosti lze princip formální pravdy spojovat jenom s primitivními společnostmi
 - dokazování a důkazní prostředky měly iracionální povahu
 - dokazování nesloužilo ke zjištění skutečností

Zásada arbitrárního pořádku

- Řízení tvoří jeden celek
- Posloupnost procesních úkonů není stanovena, určuje ji soud
- Řízení není rozděleno na určité fáze, do kterých by se soustředila možnost činit určité úkony (je jednotné)
 - nové přednesy a nové důkazní návrhy lze učinit kdykoli
 - v odvolacím řízení lze uplatnit nový návrh atd.

Zásada koncentrační

- V řízení jsou stanoveny určité úseky, v nichž je zapotřebí učinit určitý procesní úkon, jinak k němu soud nepřihlédne
 - využití prekluzivních lhůt
- Platná úprava koncentrace řízení v OSŘ ve sporných věcech § 118b, § 250d

Zásada ústnosti a zásada písemnosti

- **Zásada ústnosti** – v procesu je relevantní pouze to, co účastníci před soudem přednesli ústně (např. klasický římský proces)
- **Zásada písemnosti** – to, co nebylo podáno v listinné podobě, jako by neexistovalo (pozdní římský proces, kanonický proces)
- V současnosti se žádná z těchto zásad neuplatňuje ve vyhraněné podobě; v řízení se vyskytují jak písemná podání, tak i ústní přednesy

Zásada přímosti

- Zásada přímosti v **objektivním** smyslu
 - dokazování takovými důkazními prostředky, které umožňují co nejbezprostřednější poznání skutkového stavu
- Zásada přímosti v **subjektivním** smyslu
 - soud smí přihlídnout pouze k důkazům, které provedl, a pouze tyto důkazy může hodnotit

2) Právo na spravedlivý proces

Prameny

- Čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod
 - aplikuje se ve věcech týkajících se občanských práv a závazků nebo trestních obvinění (autonomní výklad)
 - judikatura ESLP
- Čl. 14 odst. 1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech
- Hlava pátá Listiny základních práv a svobod

Komponenty práva na spravedlivý proces

- a) Právo na přístup k soudu
- b) Organizační principy
- c) Principy týkající se průběhu řízení
- d) Přiměřená délka řízení

Ad a) Právo na přístup k soudu

Obsah

- Právo domáhat se ochrany svého práva u soudu
- Vztahuje se na
 - žalobu
 - opravné prostředky
 - ústavní stížnost
 - návrh na nařízení výkonu rozhodnutí
- Při interpretaci ustanovení upravujících přístup k soudu je nutno se vyhnout
 - přílišnému formalismu (např. posuzování označení účastníků)
 - přílišné pružnosti
- Preference výkladu ve prospěch výkonu práva

Omezení

- Omezení (lhůty, povinné zastoupení, soudní poplatky, zálohy, jistoty apod.) jsou přípustná pouze:
 - nezasahují-li samotnou podstatu práva na přístup k soudu
 - sledují-li legitimní cíl
 - zachovávají-li přiměřený (rozumný) poměr mezi cílem a použitými prostředky
- Zákaz odepření spravedlnosti (*denegatio iustitiae*)
- K zachování práva na přístup soudu slouží např. osvobození od soudního poplatku, bezplatné zastoupení advokátem

Ad b) Organizační principy

Organizační principy

- Nezávislost soudu
- Nestrannost soudu
- Princip zákonného soudce (včetně zřízení soudu zákonem)

- Viz přednáška č. 2

Ad c) Principy týkající se průběhu řízení

Přehled

- Spravedlnost řízení (obecně)
- Princip plné jurisdikce
- Zásada rovnosti zbraní a zásady s ní související
- Právo být přítomen projednání vlastní věci
- Princip kontradiktornosti (právo na právní slyšení)
- Ústavně konformní průběh dokazování
- Veřejnost a ústnost jednání
- Zásady týkající se rozhodnutí soudu

Spravedlnost řízení (obecně)

- Vždy se posuzuje, zda řízení bylo jako celek spravedlivé a zda v něm byly respektovány principy práva na spravedlivý proces
- Především je vyloučena
 - svévole (např. nerespektování kogentní normy)
 - přepjatý formalismus

Princip plné jurisdikce

- Rozhodnutí správních orgánů o občanských právech či závazcích nebo o trestních obviněních musí být přezkoumatelná soudy s plnou jurisdikcí
- Plná jurisdikce:
 - přezkum rozhodnutí po právní i skutkové stránce
 - možnost provádět dokazování
 - moderace výše pokuty
- Část pátá OSŘ, správní soudnictví

Princip rovnosti zbraní

- Každá ze sporných stran musí mít přiměřenou možnost přednést svou záležitost za podmínek, které ji nestaví do **podstatné nevýhody** vůči protivníkovi
- § 18 odst. 1 OSŘ – stejné možnosti uplatnění práv
- Soud kupř. nemůže
 - předvolat k jednání jenom jednu stranu
 - nepřevzít podání učiněné jednou stranou
 - nedoručit odvolacímu odpůrci odvolání proti procesnímu rozhodnutí (srov. § 210 odst. 1 OSŘ před novelou č. 7/2009)
 - rozlišovat mezi FO a PO z hlediska osvobození od SoP

Právo na právní pomoc

- Každý má právo na právní pomoc v řízení před soudy (i jinými orgány)
- Nemajetnost nesmí být překážkou přístupu ke spravedlnosti
- Ustanovení zástupce účastníku splňujícímu předpoklady osvobození od SoP (§ 30 OSŘ)

Právo na tlumočníka

- Každý účastník má právo jednat před soudem ve své mateřštině a soud je povinen ustanovit mu tlumočníka
 - účastník musí dění před soudem rozumět
 - iniciativa je na účastníku řízení
- Sporné, zda právo na tlumočníka se vztahuje pouze na **ústní jednání**, nebo i na **písemný styk** soudu s účastníkem
 - ÚS z čl. 37 odst. 4 Listiny dovedl užší výklad (Pl. ÚS – st. 20/05)

Právo být přítomen projednání vlastní věci

- Každý účastník řízení má **právo být osobně přítomen**, bez ohledu na to, zda jeho přítomnost bude mít vliv na obsah rozhodnutí
- Je předpokladem realizace dalších procesních práv
- Předvolání k jednání nutno doručovat nejen zástupci, ale i účastníku (dle ÚS a NSS – velmi pochybné)
- Výjimkou je rozhodování v nepřítomnosti účastníka (§ 101 odst. 3 OSŘ)

Princip kontradiktornosti

- Účastník řízení
 - musí mít příležitost předložit každý důkaz nutný k tomu, aby prokázal své nároky
 - musí být seznámen s každým důkazem nebo stanoviskem, jejichž účelem je ovlivnit rozhodování soudu
 - musí mít možnost se k těmto důkazům nebo stanoviskům vyjádřit
- Někdy též označován jako právo na právní slyšení

Ústavně konformní průběh dokazování

- V rozporu s právem na spravedlivý proces jsou zejména případy
 - důkazů získaných a použitých **nezákonně**
 - **opomenutých** důkazů
 - nevypořádání se s důkazními návrhy
 - nehodnocení provedených důkazů
 - **svévolného hodnocení** důkazů

K důkazním návrhům

- Soud není povinen vyhovět všem důkazním návrhům účastníků
- Nevyhovění návrhu však může zásadně odůvodnit pouze tím, že
 - tvrzená skutečnost není pro věc rozhodná
 - důkaz není způsobilý ověřit ani vyvrátit dokazovanou skutečnost
 - nadbytečnost důkazu

Veřejnost jednání

- Význam
 - ochrana před kabinetní justicí
 - prostředek udržování důvěry veřejnosti v soudy
- K projednání věci je nutno zásadně nařídit jednání, jehož se bude moci účastnit i veřejnost
 - postačí, proběhlo-li veřejné jednání v prvním stupni; odvolací a dovolací řízení pak může být neveřejné, odpovídá-li to jeho charakteru (např. posuzování pouze právních a nikoliv skutkových otázek)
- Účastník se může práva na veřejné projednání vzdát

Veřejné vyhlášení rozsudku

- Rozsudek se vyhláší vždy veřejně, i kdyby byl vynesena bez nařízení jednání nebo i kdyby byla veřejnost vyloučena
- Judikatura ESLP rozumí veřejným vyhlášením i uložení rozsudku v kanceláři soudu, kde je přístupný komukoliv
- Srov. § 49 odst. 11 SŘS

Odůvodnění rozhodnutí

- Rozhodnutí soudu musí být odůvodněno
- Nepožaduje se, aby se detailně vypořádalo s každým argumentem
- Rozsah odůvodnění závisí na povaze rozhodnutí
 - např. v rozsudku se musí vypořádat se vším, co v řízení vyšlo najevo, včetně základní argumentace účastníků
 - usnesení o odmítnutí dovolání podle § 237 odst. 1 písm. c) OSŘ stačí odůvodnit jenom velmi stručně
 - některá usnesení není třeba odůvodňovat vůbec (§ 169 odst. 2 OSŘ)

Předvídatelnost rozhodnutí

- Rozhodnutí nesmí být pro účastníky s ohledem na stav řízení překvapivé
- Má-li soud odlišný právní názor, musí jej stranám předestřít a umožnit jim doplnit svá tvrzení a důkazní návrhy
- Srov. § 118a OSŘ

**Ad d) Právo na rozhodnutí
v přiměřené lhůtě**

Přiměřená délka řízení

- Předcházel-li správní řízení, počítá se lhůta od jeho zahájení
- Do celkové délky se započítává i řízení o ústavní stížnosti, i exekuce
- Kritéria
 - složitost případu
 - chování stěžovatele
 - postup soudu
 - význam předmětu řízení pro navrhovatele

Vnitrostátní prostředky nápravy průtahů v řízení

- Tzv. hierarchická stížnost na průtahy k předsedovi soudu podle § 164 ZSS
- Návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu (§ 174a ZSS)
- Přiměřené zadostiučinění (§ 31a z. č. 82/1998 Sb.)
 - v penězích
 - konstatování porušení práva